

189.
79
К. ПУШКАР

До ідеології народництва



В десяти роковини смерти І. Франка

Прага—Львів 1926.



06

60

Мадунівський жур.

Б. ПУШКАР

До ідеології народництва

ХХХ

№ 56(10).

ЖКЗ

асу м

В десяти роковини смерти І. Франка

Прага—Львів 1926.

Львів. Библиотека
АН. УРСР

103(2-4u)5-543

В. П. ПИКАР

ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕРЕСІВ

24.12.54

24.12.54

В дескці боківни сирдця І. Ф. Давид

Львівська обласна
наукова бібліотека

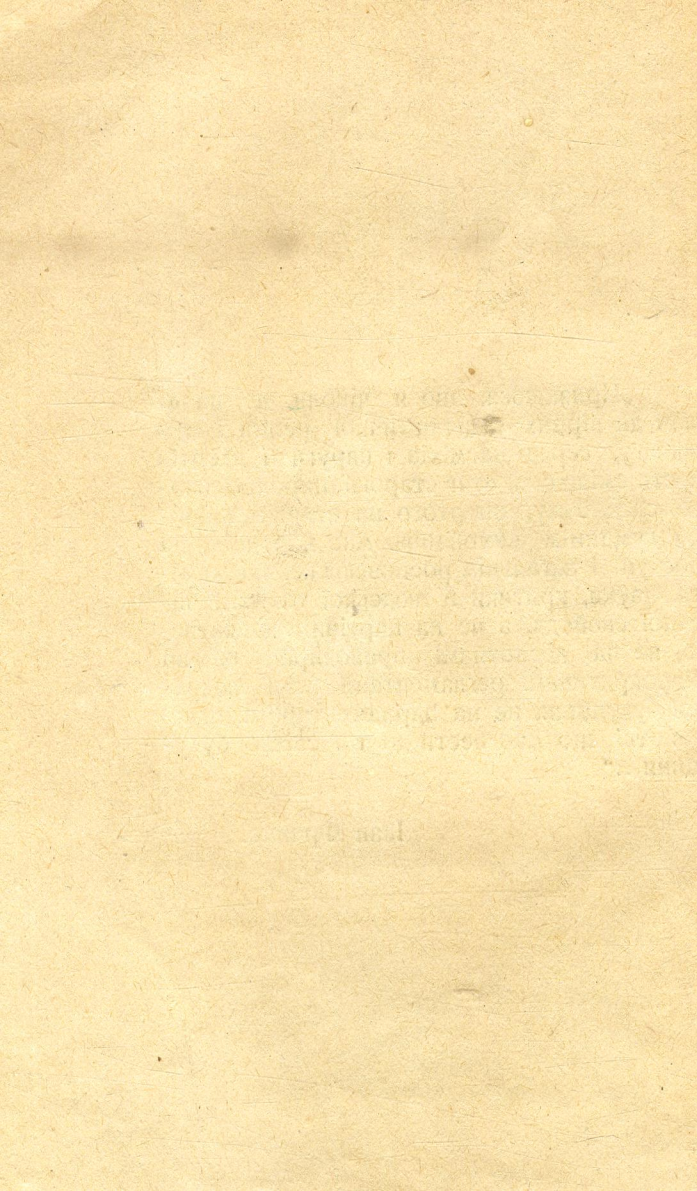
№

4769

Львів—Львів 1954

„Признаюся, що я ніколи не належав до вірних соціалістичної релігії і мав відвагу, серед насміхів і наруги її adeptів нести сміло свій стяг старого щиролюдського соціалізму, опертого на етичнім, широко гуманнім вихованню мас народніх, на поступі і загальнім росповсюдженню освіти, науки, критики й людської та національної свободи, а не на партійнім догматизмі, не на деспотизмі проводирів, не на бюрократичній регламентації всієї людської будущини, не на парламентарнім шахрайстві, що має вести до тої світлої будущини...“

Іван Франко.



ДО ІДЕОЛОГІЇ НАРОДНИЦТВА

К. Пушкар.

Мотто: „в революційний час треба
признати моральній ідеології
далеко більшу вартість, чим
думає більшість марксистів.“

Комуніст Е. Варга.

В чім тайна організації наших сил?

Організація наших сил залежить від того, чи знайдеться в нас доволі сильна і здорова ідейна підстава, яка згуртує розсипаних членів нашої нації і нашої класи (трудової) в одне боеве тіло.

Без і д е ї нема організації. Дух організує тіло. Маса, хоч би й дуже войовничо настроєна, коли немає могутнього ідейного зв'язку, ідейної карності, розсиплеться на дрібний пісок, розгубить боеву силу.

Українство галицьке, а в великій мірі й великоукраїнське доволі згiрдливо відносилося до проповіді „ідей“, ідеологій, програм, теорій. Особливо в Галичині по-

ширилося як пошесть обивательське при-
зирство до ідеалізму та теоретизування на
„дистанс“, що переходить межі свого за-
гумінку і найблищих двох—трьох місяців.
Це називалося гордовито практицизмом і
реальною політикою.

Як убійчо відомстилася на нас ця при-
мітивність і хуторянська вузькоглядність,
це ми бачили в часі світової війни і рево-
люції. Народ вихований в нерозумінні осно-
вних течій політики, економіки, етики й со-
ціології, а заінтересований тільки своїми
найближчими болячками, опинився безпо-
мічний і без великої провідної політичної
думки.

Нехай це буде відповідь усім недовір-
кам, які навчені батьками, здвигнуть раме-
нами з почуттям міщанської вищости про-
читавши в заголовку слово „ідеологія“.

Ідеологія якоїсь людської громади,
гурта, це не готова практична програма не
реєстр подрібних економічних чи націона-
льних домагань, а той загальний філосо-
фічно-науковий світогляд, що лежить у
підвалинах всього, що людський колектив
практично думає і робить. Це підвалина,
на якій стоїть будинок цілого руху.

Коли рух, з'окрема-ж наш визволь-
ний рух новітнього українства, мав бути
тривкий і життєздатний, він мусить мати
здорові підвалини.

Що значать „здорові підвалини“ гро-
мадського руху?

Здорові будуть тоді, коли будуть ви-
пливати не з фантастичних міркувань хо-

роших людей, не з виплодів мрійницького метикування*) а з тверезої і холодно-розумової оцінки фактів життя. Одним словом, ідеологія, як ми собі її уявляємо, мусить бути побудована на реальних, науково-тверезих підставах.

З цілого гурта питань, з яких складається філософія (світогляд) окремої людини і кожного суспільно-громадського руху, ми виберемо на цей раз два найосновніші камені, на яких може спочити вже вся будова міркувань і висновків.

Перше питання: яка остаточна ціль руху, який ми маємо організувати, в нашій випадку, українського визвольного руху?

Друге питання: які сили впливають на досягнення чи не досягнення повної мети?

Розглянемо по черзі оба питання.

I

Яка ціль нашого руху?

„Український бовбий націоналізм“ відповідає на це: ціль нашого руху українська держава; ще для смаку добавляє; „імперіялістична“. Яка держава, хто в ній паном, хто хлопом, це українського „імперіяліста“, мовляв не цікавить.

Соціаліст-народник відповідає більше под-

*) До таких метикувань ми зараховуем м. ин. „ідеологію українського імперіялізму“, яку де-хто поширює на еміграції. Нам ця ідеологія нагадує кпини з голодного мужика, якому обіцяють рай . . . по смерті.

рібно: моя блища мета—українська т р у -
д о в а , республіканська держава, яка за-
безпечить трудящим людям землю і хліб
таким чином, що забезпечить кожному пра-
цюючому плід його праці.

Значиться: не сама держава по собі
ціль. Держава і то самостійна, це тільки
необхідний засіб для досягнення вищої ме-
ти: господарської рівності працюючих, по-
вної винагороди кожному відповідно до йо-
го запобігливості і трудящості. Це й є те,
що ми розуміємо під словом „трудова“ або
„соціалістична“ держава.

Які ж глибші причини різниці наших
поглядів?—Причини в тім, що ми троха ина-
кше розуміємо націоналізм і гуманізм, як
т. зв. українські „імперіялісти“, а в суті рі-
чї українські симпатичні міжнародної реак-
ції.

Наш націоналізм виходить з основної
думки, що всі члени нації є рівновартні;
що всім належаться рівні права на з е -
м л ю і п р а ц ю . І хто говорить про
„націоналізм“, а відкидає або хоч-би про-
мовчує це основне право (на землю і пра-
цю) той не „націоналіст“ а просто крутий.

Наші „боекві“ націоналісти розуміють
націоналізм тільки ф о р м а л ь н о , як
права української мови в школах і урядах
та проголошення формальної незалежності
української держави, хоч-би в ній мали
розгулювати польські, московські чи ру-
мунські бояри, шляхта та фабриканти.

Наша основна ідея, кажемо
ще раз, це пересвідчення, щ о л ю д е

в собі рівні. Це думка не нова і аж дивно, що її потрібно вічно повторювати.

Але мало того. Ми підкреслюємо, що найвищою нашою метою є добро і розвій чоловіка, цілої маси людей, одновартних і рівноправних, суспільство. Українська держава нам потрібна не для того, щоб задовольняти нашу „національну гордість“ „реабілітувати гонор нації“—такі почуття ми оставимо нащадкам Дон-Кіхотів і Скшетуских.*) Нам українська держава потрібна не для того, щоб в світових атлясах появилася нова державна карта, а французькі філіателисти (збирачі марок) щоб нарешті довідалися про існування „L'Ukraine“. Такі почуття оставимо збирачам марок і нетямучим дітям. Нам не потрібна українська держава для того тільки, аби й ми мали свої—„посольства, дипломатів, автомобілі, державний герб“ і т. д. Не потрібна вона нам і для того, щоб й ми мали свої корупційні афери, своїх міністрів—зłodіїв і т. д. Ми знаємо, що й без нашої волі, при найкращих наших зусиллях будуть Порші і Кості Левицькі; дипломати—крутії і фінансісти—бузувіри. Але нам потрібна своя держава для того, щоб наш мужик і наш зарібник мали кусок чорного хліба і не мусіли емігрувати в світ за очі. Для того,

*) „Між „гордовитими“ я вважаю найбільшими дурнями тих, що гордовиті на свою націю, рід або шляхоцтво.“ (Німецький поет Гердер).

щоби наші діти втішалися світлом науки і мали сякий такий одяг і притулок, а не були посміховищем гнобителів. Не для того, щоби наші селянські сини, вийшовши „в пани“ приставали до партій, які хочуть на Україні закріпити владу капіталу і розбою, а для того, щоби пропало все панство, інтелігенство, здирство і по-невіряння біднішого.

Ось ті причини, для яких ми ніколи не приставемо до віри анти-національної (проти народньої) пансько-інтелігентської ідеології тих гуртів, що прикривають себе тріскучими й гамірливими назвами в роді „бобвих“, „імперіялістичних“ і т. д. націоналізмів.

Добро українського чоловіка, мало того, добро чоловіка взагалі, це наша віра і релігія.

Ставлячи таку мету, ми окрім того, що робимо морально, робимо ще й розумно і політично. Чому?

А тому, що хіба сліпий не бачить, з чого складається наша нація? Це ж нація трудова, пролетарська. Яка ідея в силі об'єднати членів такої нації в одне могуче бобездатне тіло? Ясно, що тільки ідея трудова, думка про рівність і справедливість. Воно инакше й не може бути, коли нація іде здорова а її члени вмють льогічно думати. Бо не приставати-ж нашим людям до компанії Ількових чи Мануїльських? А коли частина і пристане, то завданням свідомих членів нації недопускати до поширення такої зарази на решту суспіль-

ства. Ми маємо в собі на стільки віри в здоровий розум нашого селянства, робітництва і дрібного міщанства, що не думаємо, аби ідеологія Ількових, Мануїльських чи Донцових змогла на довго запанувати в широких масах.

Коли кому не вистарчать повищі, чисто розумові міркування, до того може промовить авторитет. Сягнемо ж до загально-признаних поваг науки.

Великан філософії К а н т говорить:

„Людина, і взагалі, всяке розумне створіння існує як ціль в собі, а не тільки як засіб в руках тої чи иншої сторонньої волі. В усіх ділах людини, направлених чисто на неї саму, чи на другі розумні істоти, вона все являється ціллю“. (Kant, Grundlegung zur Metaphysik der Sitten 1897, ст. 52). Кант разом з тим ставить засаду, що окрема особа мусить уступити перед добром загалу.

Про цього ж самого Канта, пише Л а в р о в, російський соціолог і політик:

„Кант старався виробити строго-наукову і разом з тим возвищаючу теорію моральної повинности і намітив соціологічне завдання, що суспільні форми повинні відповідати моральним домаганням індивідуума (людини).

Другий світоч філософії і соціології, новокантіст R. Stammler вважав ідеалом, до якого людство повинно

стреміти і по ньому оцінювати свої вчинки—„спільність вольних людей“ „спільність свободною волею володіючих людей.“

Мораліст — філософ Р. Barth заявляє:

„Автономія, самостійність дорослої людини-це управильнюючий ідеал морального життя; але не лише ідеал для змагань окремої людини чи громади, але разом з тим певне мірило, по якому можна оцінювати моральний рівень якогось народу чи епохи...“ (Philos. d. Gesch. ст. 99)

Згаданий вище Лавров, один з батьків московського народництва, писав:

„Розвиток людини в фізичному, умовому і моральному відношенні, втілення в суспільних формах правди і справедливості—ось коротка формула, обіймаюча все, що можна назвати поступом.“ (Історич. письма 1906).

„Етика голосить: достоїнство людини лежить у справедливому поступованні; справедливе поступовання, є втіленням в житті ідеї рівноправності всіх людей (і націй—К. П.) на всесторонній розвиток...“ (Л. Лавров, Хрестоматія ст. 56).

Великий серцем і розумом Москвич Герцен:

„Зрозуміти суть людини, зрозуміти всю святість, всю ширину справжніх прав особи—найважче завдання й окрім частинних і виїмкових випадків, воно

ще не було вирішене ні одною давніщою історичною формою." (Хрестоматія ст. 154)

Славний економіст і громадянин, проф. М. Туган-Барановський, якого щирі соціалістичні переконання залізною послідовністю, яку вже означив Драгоманів, довели до свідомого українства, пише в своїх „Основах політ. економії“:

„Стаючи на точку погляду етики, ми дістаємо можливість піднестися понад протилежність інтересів (кляс — К. П.) і находимо практичний інтерес, однаково обов'язковий для всіх людей з нормальним почуттям моральності. Центральною ідеєю сучасної етичної свідомості, являється сформулована Кантом ідея верховної вартості людської особи і, як висновок з цього, рівноправності всіх людських істот. Кожна людська особистість є найвища ціль сама в собі, і для того всі люди є рівні, як носителі святини людської особистості“ („Основи“ ст. 30.)

На цей раз буде доволі авторитетів.

II.

Збираючи в один жмут повищі заключення, повторюємо: найвищий ідеал, який ставимо собі ми, соціалісти-народники, є: добро й розвиток (фізичний, умовий і моральний) кожного члена суспільства, кожної людської істоти, на рівних правах.

Простим льогічним висновком відси виводиться домагання автономії й рівноправности не лише окремих осіб, але й колективів, громад, племен, нацї, рас; одкидаються всякі шовінізми й імперіялізми; але не одкидається, а протівно, проповідується, як моральний наказ, боротьба поневоленої нації проти своїх гнобителів.

Але ідеали, мовляв, для „гімназистів“, а дорослим, практичним людям, навіть ніяково балакати про ідеали. „Ідеалів їсти не можна!“, навчили нас батьки.

Коли так говорить міщанин, адвокат, дипломат чи сільський богачик, то ще не дуже дивуєшся, бо чого ж можна очікувати від людей, що живуть думками про те, що сьогодні обідали і про те, як швидче розбагатіти?

Також не дуже дивуватимемося, коли почуємо такий погляд з уст буржуазно-думаючого філософа, економіста чи політика, бо яких же ще ідеалів шукати тій класі, яка вже все здобула і вживав насолоди посідання? Тут мислимий ще тільки один ідеал—придумати якісь нові способи уживання розкошів життя й викидання гроша. Та це миршавенький ідеал.

Змагання до ідеалу рівности й справедливости найбільше й найпалкіше там, де найбільша неправда й найбільший гнет. Не дивно, що ідеалами

живуть в першу чергу нації без своєї держави й класи визискувані. Ідеалом живе в першу чергу той, хто зве себе соціалістом.

Як-же чудно і проти природно читати й слухати писма і балачки людей, що звать себе соціалістами, а не визнають підставових законів моралі! Такі думки проголосила течія, відома під назвою „марксизму“ або „історичного матеріалізму“. Величезний розголос, який ця течія здобула, особливо в середній Європі, на доволі довгий час відсунув на другий план і прихильників етичного напрямку в соціалізмі; тактика марксизму в його большевицькій редакції, довела до крайних меж принцип безморальності і „матеріалізму“, потоптала й опаскудила звірським способом те, про що з таким набожним почуттям говорили і Кант і Герцен і Лавров, а на Україні Шевченко, Драгоманів, Франко, а саме: достоїнство людини, її право на своє життя, на волю думки й вчинків. На теренах, опанованих большевизмом, не вільно відкликуватися на права людини, на засади проголошені великими мислителями світа не має способу це робити. Ідеї етичного соціалізму, ідеї Герцена, Лаврова, Драгоманова, Франка, ідеї Жореса чи навіть Кавцкого в його найновіших творах—в Совдепії переслідуються як протидержавний злочин.

Соціалізм ділиться в теорії на дві головні течії; течія соціалізму етичного (морального) і соціалізму безморального (історичного матеріалізму.) Етичний соціалізм твердить; ідеал, який ми собі ставимо, добро людини, являється одночасно для нас моральним наказом і мірилом для оцінки всіх наших і чужих вчинків. Безетичний соціалізм не знає абсолютного ідеалу ані абсолютної етики. Етичний соціаліст прирівнює всі свої особисті вчинки і вчинки співгромадян до ідеалу і видає осуд „вчинок добрий“, або „вчинок шкідливий“, отже злий, неморальний. Безетичний соціалізм твердить, що для нього все, що діється, добре чи зле, однаково байдуже. Річ, мовляв, не в етиці і не в оцінці, а в тім, чи вчинок корисний для того, хто його робить. Крадіж—добрий вчинок зі становища злодія, а поганий зі становища окраденого. Лихва добрий вчинок зі становища лихваря, а поганий зі становища визискуваного населення.

Маючи певний і непохитний ідеал в життю, етичний соціаліст має провідну зізду, має компас, який йому вказує правдивий шлях серед бурі й заверюх. Він знає, що добре і що веде до ідеалу. Безетичний соціаліст надіється не на свої свідомі змагання до ідеалу, а на якісь „інстинкти класи“ чи радше на незалежний від людської

волі хід економічного розвитку (теорія Маркса Енгельса).

Соціалізм — це не те, за що його мають сторонники марксизму. Це не протилежність ідей великої французької революції, а їх пряме продовження і поглиблення. Величезний загальноєвропейський рух, зв'язаний з французькою революцією був на кількадесят років вперед підготований філософією „освіченого століття“ і французьких енциклопедистів. Суть цього ідейного руху і вчення вилилася в трьох величавих ідеях: рівності, волі і братерства. Це були позитивні, будуючі ідеали, моральні накази. Вони впливали зі загальної науки про „права людини“, які дані кожній людській істоті вже з її приходом на світ, самою природою.

Ми питаємо: що нового вносить новітній соціалізм до цих ідеалів „буржуазної“ на думку марксистів, Великої Революції? Новим являється хіба аморалізм, безідейність, яку пробував ввести марксизм, але вся остання соціалістична стихія будує свою віру й черпає свою духову міць з великих заповітів французької революції про волю й братерство рівних людей.*)

Доволі різко виявила це книга нім. соц. трибуна Лясаля п. н. Das System der erworbenen Rechte.

А може ми неслухно обвинувачуємо творців „марксизму“? Нехай свідчать про це їхні власні слова.

Відомий загально вислів Маркса: „пролетаріат не має здійснювати ніяких ідеалів“; ідеали, це на думку Маркса не наука, а пролетаріатові треба будувати свою організацію на твердому „науковому пізнанню.“ Е. Бернштайн [марксист т. зв. ревізіоністичного (провірного) напрямку] в книжці п. н. „Спирні питання в соціалізмі“ свідчить: „найсуворішій критиці підпало природно-правне (етичне) обґрунтування соціалізму з боку обох великих мислителів, Маркса і Енгельса, в їхніх спорах з після гегеліянською філософією і з німецькими соціалістами, що находилися під впливом, як цієї філософії так і французьких утопістів (мрійників).“ („Сп. пнт.“ рос. вид. Берлін вид. С. Ефрон.)

Різке проти-моральне становище Маркса доводило його до конфліктів і спорів навіть з його близькими прихильниками, не гіршими соціалістами, як він сам.

Вона й природно, що життя бунтувалося проти такої нежиттєздатної, проти-природної доктрини, як світогляд і тактика побудовані на „історичному матеріалізмі.“ Без ідеалу, ціли, не може жити окрема людина, що-ж вже казати про цілі гурти, суспільні класи. які тільки тим і можна зв'язати в одну цілість, коли об'єднається їх в одну ідей-

ну, психічну цілість, біля спільного ідеалу.

Це було причиною, чому живий організаційний рух робітництва, як в Англії так у Франції і в Німеччині, пішов своїм шляхом без прямої участі в ньому Маркса з Енгельсом, а в великій мірі в постійних спорах з ними обома. Англійський і французький соціалізм відразу станули на свою власну ідейну ногу, маючи таких ідеологів як Прудон і його наслідники у Франції а Фабіянци в Англії. Німецький найшов провідників в особі Ляссаля, Бебеля, Лібкнехта, які в практичній роботі будували організацію робітництва на е т и ч н и х підставах.

В 1875 р. комісія, що об'єднувала соціалістичні партії Німеччини в одну, виробляючи спільну програму партії, побудовала її на п р а в і кожної людини (отже на етичній засаді!) на продукт своєї праці. Ця засада викликала різку критику з боку Маркса, як „не наукова“, як рівнож і друге місце програми, в якому говориться про „с п р а в е д л и в е розділювання овочів праці“. Маркс запитував тоді, що належить розуміти під „справедливістю“? На його думку, при капіталістичному ладі, справедливим, є такий розподіл, котрий підносить капіталістичну господарку. В писмі, що Маркс написав з приводу цієї програми, він дуже різкими словами виступає проти її авторів, в першій мірі,

проти В. Лібкнехта. На його думку: „прав-
о ніколи не може бути
вище від економічного
ладу.“ Та все таки комісія не звер-
нула уваги на Марксові аргументи, й
на нашу думку, зробила добре. (Бер-
нштайн „Спірні питання“).

Одинока організація, в якій довелося
Марксові працювати практично, „Між-
народний союз робітництва“ (і интерна-
ціонал) показала нежиттєздатною і рос-
палася в швидкому часі. Аморалізм,
очевидно, і тут показав себе заслабим
чинником там де треба б у д у в а т и

III.

Ідеал—це ціль життя. Бувають ідеали особисті, які собі ставить окрема людина, та бувають ідеали гуртові, які об'єднують для співдіяльності цілі людські гурти (колективи).

Є також різні сорти ідеалів. Для голодного першим ідеалом є кусок хліба, черевики, а там вже підуть може т. зв. „вищі“ ідеали . . . Нації голодні і бездомні мають скромніші гуртові ідеали, як народи багаті і т. д.

Та без ідеалу („мети“) немає життя. Хто втратив ціль в життю, той, звичайно, кінчає самовбійством (коли єсть в нього досить рішучості). Народи чи класи, які втратили свою гуртову ціль і не стремлять до чого-небудь, не еднаються для колективної праці—гинуть. Принцип „моя хата з краю“, або: „гуртове-чортове“, принцип так захвалюваного нашими земляками „індивідуалізму українського народу“—єсть найстрашніший ворог цього народу, страшніший стократ від всіх зовнішніх ворогів.

Жива людина мріє завше про що-небудь, добивається, борюкається. Хто вже не борюкається, цей стоїть одною ногою в труні. Якийсь „ідеал“ потрібний кожному. Має його той



купчик, що запобігає біля свого маленького діла і той урядовець, що дефравдує народні гроші...Неважно в цьому випадку, якого сорту цей ідеал, але важно ствердити, що він єсть скрізь там, де єсть життя. (Навіть той Маркс з Енгельсом, які так завзято воювали з ідеалами в соціалізмі жили і палали ідеалами праці для добра робітництва. Такий жарт життя.)

Ми моглиб пуститися в теоретичні міркування над питанням, хто кого родить: чи ідеал родив в людині життя, чи навпаки, життя саме ставить собі („творить“) певні ідеали. Вирішення цього питання залежить від рішення загальнішої проблеми, яка звучить: хто старший—дух чи матерія? І чи, взагалі, існує поділ на „духа“ і „матерію“? Чи може обоє вони являються різними видами цього самого єства, „атома“ чи „енергії“ чи як їх звати? Що дух це енергія, динамічна сила, про це не може бути ніякого сумніву; чи матерія є теж иньшим видом цієї самої енергії, на це може дати відповідь лише природописна наука.

Ми не беремось рішати цього питання, оставляючи його природознавству. (Як відомо, на загал прийнято думати, що ці „прокляті“ проблеми належать до сфери філософії чи, краще сказати, метафізики. Ми думаємо,

що в тім і горе, що досі брались рішати ці питання не науковим, природознавчим методом, а шляхом „метафізичного“ філософування.

Пригадується „наука“ астрологів, які зовсім поважно збиралися читати будучину з ходу зір.

Ідеалістична філософія (Гегелинці) робить керовником всесвіту абсолютного духа. Матеріялісти (філософи і природники) знають лише „атом“, як одиницю матерії, „історичний матеріалізм“ марксистів (особливо тих, які довели теорію Маркса до пересади) приписує керуючу роллю не ідеї і не матерії в розумінню природників, а техніці продукції. (Забуваючи, що „техніку“ видумує людина!)

Ми вважаємо, що питання про роллю „духа“ чи матерії (а тим самим і ціле складне питання про т. зв. історичний матеріалізм, про вагу свідомої активності осіб та народів) не буде ніколи вирішено теоретичним шляхом (книжним) і так, як не вирішено і досі теоретичним шляхом багато інших проблем, напр. проблему про концентрацію чи децентрацію капіталу в хліборобстві; а буде воно вирішене тільки шляхом експерименту (досвіду), подібно як шляхом досвіду (обсервації життя) сьогодні вже безсумнівно вирішено, що в хліборобській господарці не відбувається капіталістична концентрація. Тому ми

й думаємо, що теоретичні спори на тему, чи долю народів рішають „продукційні сили“, чи „теорії“ та „ідеї“, тому, яка вже набридла усім, як й ідеалістичну історіософію—можна залишити на боці; ми оставимо волю ідеалістам—ширити ідеї, а матеріялістам—не ширити ідеї, а закласти спокійно руки і вичікувати, коли „продукційні сили“ „назріють і переформуються“... Ми навіть думаємо, що може й чекати вже не треба, і що живе життя вже показало, де правда: ні „ідеалісти“ не змогли нічого доказати самою проповідю ідеї, коли продукційні умови суперечили їхнім ідеям, ні, навпаки, „матеріялісти“ не заклали рук і не вижидали спасіння од самих „продукційних сил“, а закотили рукави і взялися будувати професійні спілки, кооперацію, парламентську і вуличну акцію і т. д. Такий жарт життя над нами, книжниками. Воно не любить наших шаблонів і прямолінійних схем *)

Важна річ матерія—себ-то зовнішні

*) Не меншим жартом історії слід уважати факт, що „матеріялісти“—большевики взялись здійснювати комунізм насильно, проповідю ідеї і державною диктатурою, а „ідеалісти“—соц. революціонери правої течії, доказували їм, що даремна їхня праця, бо об'єктивні умови ще не назріли до соціалізму!

умови господарського і політичного життя, географічного положення і підсоння, бо „головою муру не проб'єш,“ хочби ти мав і найкращі ідеали; але не менше важна річ — етична підвалина нашої діяльності, наш ідеалізм; рівно-ж важною справою єсть, чи людський гурт має якийсь гуртовий ідеал, якесь розуміння загальної справи, яка стоїть вище приватних інтересів окремих осіб; навіть при найнесприятливіших об'єктивних умовах людина не перестане борюкатися і стреміти до своєї мети. Це-ж єсть зміст життя: життя без змагання є гниття і смерть. А раз ідеал це життя, то треба його проповідувати навіть при найнесприятливіших умовах, серед безпросвітньої ночі реакції і окупації (соціальної, національної чи культурної).

Пропаганда етичних стремлінь — це один з вуглових каменів народницького (на Заході Європи „утопічного“, етичного і т. д.) соціалізму.

Не знаю, чи звернули увагу шан. читачі, що коли-б ми тільки не згадували про „ідеали“, зараз вириналило слово „етика“. Виясненню зв'язку між цими двома поняттями ми присвятимо слідуючий розділ.

IV.

Ми говорили, що існують чисто індивідуальні ідеали та ідеали групові (групові, класові, професійні, національні). Але ми одмітили й те, що, єсть ідеали, так мовити „добрі“ й „лихі“, гарні й погані. Гарні ідеали прийнято називати „етичними“, лихі—„протиетичними.“ Що-ж назвати „добрим“, а що „лихим?“ Іншим словом: що таке етичність?

Перше всього запит: чи була би мова про добрі і злі вчинки, коли б людина жила одинцем, зовсім самотна, відокремлена від других людей? Скажім, Робінзон на своєму острові? Захотів їсти—убив серну, захотів спати—спав, захотів працювати—працює... Де тут добро, де зло?

Звичайно о. катехит поспитає: а чи Робінзон молився? Ні? Значить, злий вчинок. Чи не мав „грішних“ думок (цих самих, які дуже часто не дають спати в ночі о. о. катехитам, особливо целебсам)? Мав?!! Тричі гріх і. т. д.

Ну, ми думаємо, що це грішки такі дрібненькі, що за їх стачило-б рік-два покути в чистилищі, але в ніякому разі за них не чекала-б Робінзона покута у самому вогненному пеклі. Бо й за гріхи не караються так зразу, без суда. Буде-ж колись суд: про це вчить о. катехит. А на суді

Робінзон може оборонятися:

„Страшний Суде! Правда, я не одмовляв що-раня і що-вечера „отченашів“ і „Вірую“. Але-ж, Світлий Суде, чи не казав сам Учитель, що „не всяк рекий Господи—Господи—ввійде в царство небесне“? Чи не виганяв він з божого храму набожних фари-сеїв і духовних книжників, які тільки те й робили, що молитви одмовляли“.

Страшний Суде! Моя друга про-вина, яку мені закидає Небесна Про-куратура,—це мої „нечисті думки“. А скажіть-же, будь ласка, де це Хрис-тос назвав такі думки нечистими.? І чи не приголубив він до свого серця блудницю Магдалину, в якої не тіль-ки думки були нечисті, а й тіло? . . .“

Так міг би обороняти себе Ро-бінзон на страшнім судищі Христовім, і ми певні, що Христос, коли-б він там був присутній, не кинув-би на його каменем, а взяв-би за руку і по-вів у Рай, як страдальника . . .Що найбільше поспитав-би його: „а чи любив ти ближнього свого, як само-го себе? і чи доказав се ділом, а не словами?“

На це одповів-би Робінзон: „учи-телю! не було в мене ближніх, ... І не було в Робінзона ні лихих, ні добрих вчинків, я було тільки безміри інді-відуального страждання і самотности. Але проблема добра і зла, проблема

етики, на острові Робінзона не існувала.

Питання етики (моралі) родиться тільки в гуртках людей, громадах, суспільствах. Етичні проблеми є категорії соціального порядку, соціологічні.

Вертаємося до нашого запиту: який зв'язок між ідеалами і етикою?

Зв'язок органічний: без етичного ідеалу, без норм співжиття людей і людських гуртів немає етики. Наперед мусить існувати основна підстава (ідеал), а тоді вже на цій підвалині будується вся будівля етичних норм, наказів і заборон; тільки тоді можна судить, що „добре“, а що „лихе“. Що нас наближує до нами встановленого ідеалу, це „добре“, а що нас від нього віддаляє, це „зле“. Це відноситься в однаковій мірі до особистих (індивідуальних) ідеалів, які собі ставлять окремі люде,, як і до гуртових (колективних) ідеалів клас, суспільств і т. д.

Одкладаємо на пізніше питання про те, чи існує якийсь один, вселюдський загальнообов'язуючий ідеал (етика) чи єсть тільки особисті, класові та національні ідеали (етики). Тепер же хочемо вяснити питання: яке відношення етики до релігії? Бо, як відомо, церкви різних народів і часів завше виставляли то більше, то менше шир-

ший кодекс моральних приписів і заборон, втручаючись тим самим в сферу приписів і заборон, втручаючись тим самим в сферу громадську, в сферу соціології.

Бажаючи вияснити компетенцію релігії (і церкви) в царині етики (моралі), ми примушені вияснити перш усього саму суть релігії взагалі і тоді вже буде нам можливим вирішити і про ролі релігії в питаннях етики.

Помиляються ті, хто каже, що церкви і релігії це зловісні видумки попів. Коли-б воно мало бути справді так, тоді чим пояснити, що ці „зловісні видумки“ появляються скрізь по всіх країнах і за всіх часів?

Факт-же є безперечний, що вершки культури—Англія, Америка, — це країни значної релігійності (хоч не конче церковної), що пересічний тип соціаліста і демократа цих країн (Макдональд!) є разом з тим релігійним типом хоч би в розумінні вільнодумної релігійності.

З „попівськими видумками“ справа не така проста. Єсть трохи глибші причини.

Релігійність родиться із почуття людської безпомічності перед основними загадками буття: відкіля взявся світ, хто ним керує, що робиться з людиною по смерті і т. д. Як бачи-

мо, це все проблеми не етики, не моралі, а проблема пізнання, науки, і то, головним чином, науки природописної.

Багато де-чого, що нашим прадідам наганяло страху і будило в них релігійні чуття (грім, блискавка, пекло всередині землі, електрична сила і магнетизм, телепатія, суїстестія) сьогодні вже вияснене науковим способом і відійшло зі сфери релігійних питань в сферу фізики, хемії, фізико-хемії і т. д.

З поступом природничих наук звужується круг „світових загадок“ і звужується сама собою компетенція релігії; звичайно, на такі питання, як: відкіля взявся світ, що діється з людиною по смерті і т. д. наука ще не швидко відповість, і людська цікавість навіть колиб не було „злобних видумок“ духовенства, завше сама собі, силою своєї фантазії даватиме відповідь на них. Люде пересічні швидко повірять навіть найчуднішій видумці, чим мали-б остатися з незаспокоєною цікавістю. А особливо ці жінки ...

На цьому природному почуттю людської цікавості і безпомічності у відношенні до сил природи (пригадаймо величезну міць знахурів і священників на селі, де вони „замовляють“ град і дощі, зашіптують недуги, благословляють і святять поля, худобу, хліби і т. д., і т. д.) бу-

дується сила церковних організацій.

Релігія управильнює відношення людини до зовнішніх сил і до світових загадок („Бога“). Це її перша і головна функція.

Але відомо з історії всіх церков, що з хвилиною, як в якійсь людській громаді появилася і закріпила свій моральний, а разом з тим і маєтковий вплив каста фахівців від зашіптування й замолювання (священників), ця каста не задоволася самими проблемами пізнання (відношення до богів, пояснення природних з'явищ), а вона зачала засягати в сферу етики (моралі). Попи навчали, що це є добре, а це зле; вони встановляли ціль життя, видавали правні норми, судили громадян. Найвиразніше це виявилось в так зван. „теократичних“ державах і часах; відси породилось ціле „церковне право“, яке пробувало засягати не тільки в сферу відношення до бога, але пробувало керувати особистим, родинним і навіть маєтковим життям своїх вірних. Правда, нові часи що-раз то більше відбирають ті законодавчі права від церкви; але напр. в сфері права родинного (особливо в таких набожних країнах, як Іспанія або Польща) голос церкви ще й досі значний.

В церковній науці всіх церков є змішані дві справи: 1) справа відно-

шення до невідомих природних сил і 2) справа співжиття людей з собою.

Перша справа, це та сама, яка цікавить науку, друга справа, це та сама, що цікавить етику.

Наука що раз то далі ослаблює повагу церковних догм (наук) в області пізнання; етика що-раз то більше визволяється з під влади церкви.

Новітня людина шукає відповіді на свою наукову цікавість не в старожидівських байках біблій, а в здобутках новочасної хемії, біології, метеорології і т. д. Відповідь на свої етичні сумніви вона шукає не в канонах церковних книг, а в своєму сумлінню, в своєму власному почуттю правди і добра. Це єсть одинокє, що ще осталося в компетенції науки звісної під назвою „філософії“; всі проблеми „пізнання“ відійшли від неї, даючи причину для створення новітнього природознавства (включаючи сюди і логіку та психологію).

Стара церковна релігія віджилась; вона має ще значіння для людей, які не цікавляться наукою і не вірять її здобуткам, а вірять знахарям і зашіптувачам. В сфері пізнання (науки, вияснення світових загадок) церква програла остаточно свій бій з наукою; в сфері етики вона його втрачає завше, коли її

етичні принципи входять в суперечність з етичним почуттям самих людей.

Новітня людина має теж свою „релігію“. Але ця релігія не відноситься до питань пізнання; відповідь на ці питання новітній людині дає наукова книга. „Релігійність“ освіченої людини відноситься до сфери етики; вона дає людині ідеал—ціль її життя і згідно з тим ідеалом наказує їй робити одне, а занехати друге. Ця етика не є нічим зв'язана з основними проблемами пізнання. Робити добро і не робити зла, це єсть аксіома (приказ) сама для себе, наказ моральний, без огляду на це, яку відповідь дає наука на це чи друге питання зі сфери пізнання. *)

В церковній релігії справа инакша: тут моральні тези не виводяться з життя, з етичного почуття самої людини, а виводяться з наказу божого, з волі якогось зовнішнього чинника, яка не підлягає критиці вірних. Звичайно, що при такій

*) Гаряче радимо ш. читачам звернути увагу на праці Т. Масарика, що до питань релігії, особливо на „В боротьбі за релігію“ і „Ідеали гуманності“ (переклад І. Франка). В найблищ. випуску „Життя“ дамо уривок з першої із названих праць. — Ред.

„авторитарній“ системі творення етичних норм лежить вповні в руках цих знахурів і жреців, які присвоїли собі право оголошувати і толкувати „волю бога“.

Етичний соціалізм відкидає авторитарне накидування етичних норм духовенством. Він відкликається до природного етичного почуття громадянства і тільки на ньому будує свої тактичні і програмові тези. Він знаходить свої вихідні тези не в теологічних видумках церкви, а в соціально-етичному почуттю людських громад. Звичайно, єсть між людьми різноманітність етичних поглядів; соціалізм виходить з цього затруднення таким чином, що, одкидаючи все випадкове і льокальне, старається докопатися до цих етичних норм, які лежать найглибше в основі етики всіх часів, всіх рас і клас.

Виясненню цього питання ми присвяtimo слідуєчу главу.

V.

Ми прохаємо шан. читача відрізняти виразно „ідеї“ в роді проповідуваних Плятоном і Гегелем, де вони означають позаземного „духа-абсолюта“ від ідей-думок людських. Можна бути „ідеалістом“, то зн. вірити в силу людської думки (ідей суспільних, культурних, національних, т. званого людського духа), але при тім не бути визнацем „ідеалістичної філософії“ в дусі Гегля.

Так само одначе треба відрізняти і серед людських ідей (думок) два головні роди: одні людські ідеї відносяться до пізнання того, що єсть, було і повинно бути; такі думки називемо наукою (пізнанням), другі людські думки дають людині моральні накази, що треба робити, а чого не слід робити. Такі думки становлять предмет етики (моралі).

Наукові ідеї (наукове пізнання) не визнають ніякої іншої поваги, крім людського розуму і логіки. Ніякі заборони, ні церковні, ні державні, не в силі спинити розгону наукової думки. (Це не відноситься до т. зв. спекулянтів від науки, які під ніби науковим видом стараються проводити певні ненаукові міркування і спекуляції). В науці нема ніколи догм і непохитних доктрин, як то єсть напр. в релігії, де невільно нічого критику-

вати. Наука - то вічна критика і нап-
рава. Навіть найтвердша наукова теза
(твердження) упаде, коли комусь вда-
сться розумово доказати її фальши-
вість.

Немає того в релігії, і не має
того також в етиці (моралі). Етика
встановлює певні тверді основи, яких
не можна валити. Стоючи на таких
твердих основах, людина керує свої-
ми власними вчинками і оцінює вчи-
нки других людей. Так само ціла
людська громада чи держава, стоячи
на тих самих етичних підставах, (ко-
ли їх визнає) встановлює згідно з тим
свої закони і веде свої суди. Такий
початок права. Ми кажемо, що
етика (моральність) опирається на
людському почуттю „правди.“

Але-ж хіба наука проти правди?
От-тут нам треба відрізнити науко-
ву „правду“ від правди етичної.

Наука шукає тої „правди“, що
єсть поза людиною, вона шукає дій-
сності. А етика не шукає правди;
вона їй відома: ця правда заснована
в людських серцях, в людському жи-
ттю справедливості. Тому
ми будемо й так говорити, аби не бу-
ло двоякого розуміння: наука ви к-
риває правду,*) етика опирається

*) Ми не маємо змоги вдатися в розгляд
цього питання, якє має назву науки про пі-

на вже існуючому в людині почуттю того, що відповідає і що суперечить принципу справедливості як ідеалові.

Та річ в цьому, що розуміння, що є справедливе а що ні, не було однакове за всіх часів і у всіх народів та класів.

Основною різницею старих етик від сучасної треба визнати цю обставину, що старі етики говорили про відношення особи до особи, а не торкалися проблеми відношення особи до гурта, колективу і наоберот. Це були етики індивідуальні; сьогодні переважає проблема соціальної етики.

До етик старого типу належать етики християнства, буддизму і інших старих релігій. Християнська етика знає тільки особисті злочини і особисту за них відповідальність. Соціалізм створює поняття соціального злочину і гуртової відповідальності. З точки погляду соціалістичної етики „гріх“ може бути поповнений не лише одиницею, але й цілим гуртом (класом, нацією). Окрема людина має обов'язки не лише зглядом кожного окремого співгромадянина а й цілого громадянства як такого.

Карні й цивільні кодекси старого світа, побудовані на старих, індивідуалістичних

знання (ноетики), як одної з галузей новочасної філософії, очищеної від спекулятивних елементів старої філософії. Ноетика ділиться на історію пізнання, логіку і класифікацію наук.

етичних уявах не знають таких провин, як класовий визиск, національна експлоатація, право робітника на соціальне забезпечення і под. Тільки з трудом в модерному праві пробивав собі шлях нова етика

Ідеологи капіталізму -- творці т. зв. і н д и в і д у а л і с т и ч н о ї течії в економічній науці йшли тим самим шляхом. Вони намагалися (а їхні нащадки ще й досі продовжують цю лінію) доказати, що суспільство як організм взагалі не існує, що суспільне (народне) господарство теж не існує; що існують тільки окремі о с о б и, індивідуа, які ведуть з собою „вільну“ боротьбу за існування; в цій боротьбі пермагає завжди, мовляв, сильніший, розумніший і чесніший; в цьому мовляв запорука людського поступу і світлого майбутнього цілого людського роду.

Новочасний буржуазний ідеалізм, йдучи по наміченій лінії, й створив свій ідеал модерної людини. Це в гарний, здоровий тілом і веселий душею „Geschäftsmann“ (businessman); сильний, підприємчивий і хитрий організатор виробництва, торгівлі і фінансів, покровитель мистецтв і т. д. Взагалі — „краса і добрість“ з точки погляду сильної одиниці.

Як бачимо, соціальних мотивів тут ні сліду. І яка ж може бути мова про соціальність, коли цілий ідеал побудований на дарвіністській zasadі „боротьби всіх проти всіх“? — Не має тут, річ очевидна, й національного мотиву, і зовсім природньо, бо національне чуття в одним

в проявів соціальності, громадськості. Не національність, а швидше інтернаціональність є характерною рисою модерного капіталіста; він не жахається тісної співпраці з капіталістом ворожої нації, коли з цього може бути користь для його торговельних діл, хоч-би й коштом власної „дорогої“ нації..

Етика капіталістичної класи є етикою індивідуальною, не визнає громадськості, соціальності. Вона, не є етикою, що могла б стати вселюдською.

А між тим не дасться заперечити, що потреба такої іменно, чисто-людської етики відчувається, та що розвиток міжнародного життя вимагає встановлення певних, загально обов'язкових, над національних норм. З поширенням господарських: і культурних зв'язків між народами приходить теж до вирівнювання етичних поглядів та засад.

З окрема відчувається чимраз більша туга по встановленню певних твердих норм в нормуванню співжиття окремих продукційних груп і цілих національностей. Основи цієї нової етики тільки злегка зарисовується; величезну працю в цьому напрямку зробила соціалістична школа; тавро її основних ідей лягло на все новочасне дукове життя культурних народів, відмолоджуючи їх психіку—новим поривом до „добра і краси“.

Нова вселюдська етика, коли має закріпитися мусить опиратися на якихсь не похитних тезах, спільних усім людям. Це

не може бути етика чорних ні білих, фабрикантів чи робітників, міщан чи селян. Вона може базуватися на самих основних властивостях людини, як біологічної істоти, властивостях впливаючих із самого бажання жити і розвиватися.

Факт що ми всі існуємо, живемо і бажавмо жити як індивідуальності і національності, мусить бути вихідним пунктом нової вселюдської етики. Все що може підтримувати життя одиниці і нації — є добре; все що вкорочує життя і розвиток особи і нації — назвемо злом.

Етика — є річ практична, не кабінетна спекуляція. Рішити, що є добре, а що зле, треба кожній людині і нації, коли вона хоче бути активною. В противному разі вони будуть вічно як Гераклъ на розпутті. А застій значить смерть.

З такими критеріями підійдемо до розгляду тих ідеалів „добра“, які виставляє соціалізм. „Злом“ назвемо усе, що буде противитися цьому ідеалові: А зі злом треба боротися усякому — хто не хоче вмірати.

VI.

Попробуємо схарактеризувати ідеал, який людству вказує соціалізм (так як ми його розуміємо).

Як явище всесвітнє, як стихійний рух великих мас населення, соціалізм є надзвичайно багатий формами.

Вловити те, що є спільне всім соціалістам світа, є річ не легка. Та все таки щось спільного, абсолютно однакового єсть. єсть певні основні постулати індивідуальної, родинної, класової та національної етики, які визнаються однаково як соціалістом Європи, так Америки, Австралії, Японії та Індії.

Коли-б цього не було, то на чому стояв би цей грандіозний, не бувалий як світ світом зиг людства по всіх закутках земної кулі? Ні одна ще редгія не виявила тільки тенденцій до універсалізму, що ця остання!

Придивляючися до господарських вимог соціалістичних течій, і одкидаючи все часове і льокальне, все доктринське і чисто літературне, ми одважуємося поставити твердження, що коренем господарської програми соціалізму, є визнання за кожною особою і за кожною групою осіб (нацією, класом) певних природних прав. Вони є:

1. **П р а в о н а ф і з и ч н е і с н у в а н н я.**

Аналізуючи тим самим способом політичні і культурні

програми, ми відкриваємо друге основне домагання; а саме.

2. Право на духове існування особи і нації. З права на фізичне існування випливає: право на працю, як засіб існування; там де праця не є можлива без посідання землі, з цього основного права випливає рівне право на користування землею і земними скарбами.

З права на фізичне існування всіх людей випливає окрім права на працю ще й право на продукт своєї праці і право на оборону від визискувачів. — З права на існування випливає цілком логічно право кожної людини на опіку в разі безробітності, в разі нездібності до праці, в разі немочі і старости; право молодітніх, старців і жінок на суспільне опікування і т. д.

Коли дещо з тих основних прав найшло вже свій вираз в сучасному законодавстві, то це заслуга якраз соціалізму і цієї боротьби, яку повели працюючі класи, одушевлені гаслами цього відродженого гуманізму.

Які-ж висновки треба зробити з другого основного права людини — з права на духове існування?

Це є передовсім: право на політичну, національну, особисту і культурну свободу. Тіло кормиться харчем, дух вимагає передовсім волі

свого вияву. Соціяліст бореться проти обмеження інтелектуальної свободи; проти цензури над словом, письмом і думкою. Диктатура над вільним словом є простим запереченням соціялізму; духова диктатура є ворогом соціялізму навіть тоді, коли сама вона суб'єктивно хоче служити соціялізмові (большевизм!) Найбільшим ворогом христіянства був... архихристіянин Торквемада; те саме відноситься до модерних соціялістичних диктаторів. — Також право в а ц і ї на вільний розвиток своїх національних окремішностей впливає в прямій лінії з права людини на вільне духове існування.

(Треба визнати факт, що не всі соціялісти виводять цей логічний висновок з основних тез соціялізму; з'окрема не роблять цього соціялісти пануючих націй. В близькому нам зрештою московському народництві підкреслювалося завжди тільки право одици („личности“), і тільки в ХХ. столітті зачали згадувати й про націю. В укр. народництві, починаючи з Кирило-Методіївського братства, право нації на самостійність акцентувалося завжди, хоча не все однаково рішуче).

В праві на духове існування коріняться теж усі особисті і політичні права особи й нації; право на недоторканість особи, мешкання і листування, право на рівне трактування перед судом, право на релігійну свободу,

право на рівну участь в керуванні усіма державними і громадськими справами (політичну демократію), право на освіту і рідну школу, свобода наукового дослідження, право на державну підпору в творенні науки і взагалі культури і т. д.

Не менше ваги має теж форма господарської організації: кожна людина щось продукує, заробляючи собі прожиток. З верховного права на свободу випливає постулат господарської демократії: вся економіка, себто вся продукція господарських діб повинна бути побудована не на засаді поневолення творця — робітника, не на визиску праці, а так, щоби кождий трудящий мав запевнений рівний голос в керуванні господарством: чи то фабрикою, чи иншим підприємством, в якому він працює. Також верховне керування всім народнім господарством, податками, бюджетами і т. д. повинно відбуватися по волі представників працюючого населення.

Однак соціалістичний ідеал має й другий бік; він, даючи людині права, вкладає на неї й обов'язки. Ці обов'язки відносяться до оточення людини, до громади. Кождий громадянин має обов'язок дбати не тільки про своє власне добро, а й про добро громади; Коли треба, він повинен жертвувати своїм добром для добра загалу. До та

ких обов'язків належать передовсім пошанування чужої праці, невизискування її. Органом, котрий має стежити за тим, чи не робляться насильства сильного над слабим — має бути соціалістична держава. — Моральним обов'язком людини є прикладати свої позитивні творчі сили для культурного піднесення всіх співгромадян, взагалі творити нові вартості, передаючи їх в користування загалу.

Перечислені вище основні права і обов'язки людини ми вважаємо найвищим скарбом, який добула людська думка в століттях боїв і страждань. Ми думаємо, що ці права і обов'язки остануться вічно свіжими і творчими етичними нормами, що ляжуть в основу нового людського ладу. Одкидаючи все проминаюче і льокальне, ці основні правила співжиття людей будуть завжди одушевляти всіх поневолених до боротьби за їх здійснення.

Що без боротьби самих поневолених ці правила будуть існувати тільки на папері, в писаннях соціалістичних апостолів, не підлягає сумніву.

Дорога до всякого ідеалу терниста. Повне досягнення суспільного ідеалу не є можливе, це річ також ясна. Люде є люде, не ангели.

А все таки без мети, без ідеалу не є можливе ні життя одиниці ні жит

тя нації. Чим цей ідеал виразнійший, тим більше осіб він до себе приваблює не дивлячись на труди і жертви.—

VII.

Ми старалися розкрити перед читачем ті проблеми, котрі ми вважаємо самим основним змістом соціалістичного руху.

Ми знаємо, що таке розуміння суті соціалістичного руху не є пануючим в соціалістичній теоретичній літературі, особливо кінця XIX го століття, коли дійшов до зеніту могучий вплив марксівської теорії. Та все таки совісне студювання розвитку соціалістичного руху укріплює нас в пересвідченню про правильність нашої думки. І в світовій соц. літературі ця думка має своїх гарних представників.

Проф. М. Туган-Барановський в своїх працях (напр. „Сучасний соціалізм“ укр. видання Київ 1919 р.) відсвіжує в пам'яті вчення перших творців соціалізму („у т о п і с т і в“), виявляючи, що основним мотивом цього вчення були етичні постулати, з яких дедукувалися (виводилися) практичні постулати на сьогодні і завтра. Соціалізм французький та англійський завжди, навіть під час гегемонії марксистської течії, не втрачав своєї етичної закраски. Цю традицію відновила з повною експресією сучасна нам течія англ. „Гільдового соціалізму“.

Ревізіоністи з Бернштайном на чолі теж попадали в ці струни. Серед новіших тео-

оретиків нім. соц.-демократії зовсім свідомо проводить подібну думку П. Кампфмаєр (часопис „Sozialistische Monatshefte“). Навіть Адлер і Бауєр вже захиталися в марксистській ортодоксії. На увагу заслуговує вчення нім. теоретиків Г. де Мана і Нельсона творців т. зв. Jungsozialismus-у. — Серед ч е с ь к и х соціал-дмократів є група осіб (найкращих теорт. сил партії: проф. Мацек, Крейчі і кооператор Модрачек), котра свідомо стремить до ревізії партійної ідеології в духу франко-англійському.

Течія маркситська, одкидаючи деал, ціль, задовольняється вірою в автоматичний розвиток зовнішніх, природно-технічних умов і це одна її хиба. Але разом з тим є ще друга, не менше важна.

Марксизм побудував теорію, по якій соціалізм є однозначний з централізацією всього виробництва, в формі великих закладів, що будуть стояти під керівництвом держави. Кавтський виразно заявляє, що тільки такий устрій буде соціялістичний. Коли, мовляв, хто докаже, що розвиток (техніки і т. д.) автоматично не йде до концентрації всього виробництва, тоді він, Кавцкий, стратить віру в соціалізм.

З точки погляду ортодокса-марксиста, Кавцкий має рацію. Але річ в цьому, що Кавцкий робить дві основні помилки: п е р ш е , він даремно на-

діється на автоматизм розвитку. Розвиток господарства залежить в значній мірі від свідомої акції суспільних ґруп. Друге це те, щоє марксизм привчив людей думати, що соціалізм полягає на спільності власности та існуванні тільки великих підприємств.

Спільність продукційних засобів можна, коли хтось хоче, вважати шляхом до соціалізму, його передумовою, але не соціалізмом самим. Соціалістичні засади можнаб здійснити прекрасно і при існуванні приватної власности, очевидно трудової, котра не використовує чужої праці, та стремить до як найбільшої кооператизації дрібних господарств та всього народного господарства.

Змішування остаточної цілі і основної суті соціалізму з шляхами до його досягнення лягло каменем на голову соціалістичних теоретиків маркситського ортодоксализму. А тим часом факти щоденного життя приводять самих марксистів до того, щоби шукати інших шляхів до соціалізму, відмовляючись від концентрації та удержавнення господарств. Блискучий приклад маємо на зміні поглядів комуністів на аграрну політику, володіння маєтками, скасування системи наємної праці і т. д.

В добу воєнного комунізму большевицькі теоретики доказували, що тільки повне удержавнення всієї про-

дукції і всього розподілу, при знищенню всієї приватної торгівлі, виробництва, селянської дрібної господарки, і кооперації і т. д. — приведуть до соціалізму; після заведення НЕП—а ціж самі теоретики (Ленін!) зачали доказувати що тільки НЕП, і к о о п е р а т и з а ц і я села, вкупі з націоналізацією великої промисловости приведуть до соціалізму. Де тут послідовність? Котре-ж з цих тверджень відповідає соціалізові? *)

*) Це чи не найбільша ідеологічна недуга сучасного більшовизму. Рятуючи хоч тінь старих засад, комуністичні провідники заявляють, що їхня „нова“ політика“ у відношенні до селянина є тільки дочасним компромісом, а метою їхньою остається все таки повне знесення власности та удержавлення всієї господарки.

Секретарь КПБУ Затонський говорить на Харківському Окр. Зїзді Рад 9 травня 1926 р.: „До всього рад. будівництва слід притягнути як найширші шари позанартійного селянства та за його допомогою вибити з голів несвідомої частини населення це прокляте почуття власности—„моє“ „твое.“ Та всякий відчуває що це вже тільки блиски після бурі. Тактика убиває букву програми. Безумовно. прийдеться колись перекреслити й формально мертву букву як це вже зробила напр. австрійська соціял демократія. (Уривок з нової програми ухваленої в листопаді 1925 р.: „Соціалізм поборює рабівничу власність панських клас, а не трудову власність селянина... Через соціалізацію рабівничої власности панів трудова власність селянина не буде захитана, тільки закріплена...“)

Так буде завсїгди, коли дорогу до мети вважати за мету саму. Тому ми стоїмо за те, що саму суть соціалізму треба характеризувати як найширше і найзагальніше, щоби живе життя не розбило наших дефініцій.

Називаючи соціалізмом стремління до за певнення всьому населенню і всім національностям рівного права на продукт своєї праці та своє фізичне існування і рівного права на духовий розвиток, при обовязку взаємної пошани своїх прав та праці на користь всього загалу—ми закреслюємо рямці, на наш погляд доволі широкі для всіх різноманітностей соціалістичного руху.

Даючи таку дефініцію соціалізму, ми одразу розкриваємо усі нитки, що вяжуть цей рух з минулою епохою в історії людства. Передовсім підкреслюємо прямий звязок соціалістичного руху з тим великим науково-суспільним здвигом, що, починаючи з гуманізму, через нову філософію і енциклопедистів, привів до прокламування безсмертних „прав людини“ в добу французької революції. Соціалізм є пряме продовження і консеквентне розвинення піднятих енциклопедистами і фр. революцією гасел про „волю, рівність і

братерство“. Соціалізм одначе не задовольняється самою політичною волею та рівністю, (формальною демократією); він робить крок далі, вимагаючи волі і демократії в господарських справах і в усьму культурному будівництві.

Висновок простий і необхідний.

Бажаємо, щоби й наш відроджувчийся рух селянських і робітничих мас поклав в свою основу тверді засади основані в над-становому етичному ідеалі.

Ми, євідки світового перевороту, не можемо піддаватися декадентським сумнівам на тему: „що таке добро і зло?“ Для нас не повинно існувати ніцшеанське „поза добром і злом“. Бажаючи життя собі і другим рівним нам істотам, ми обовязані поборювати усе, що нищить життя, підсилювати все, що сприяє життю. Так думають активні люди!

Живем для життя—не лиш свого особистого, а й других живих істот.

(теп.) 1,48
(1986)

РЛ 4769 у

189.

К. ПУШКАР

До ідеології народництва

Видання „ЖИТТЯ“
органу укр. соціалістичної молоді.

СЛК

В десяти роковини смерті І. Франка

Прага—Львів 1926.